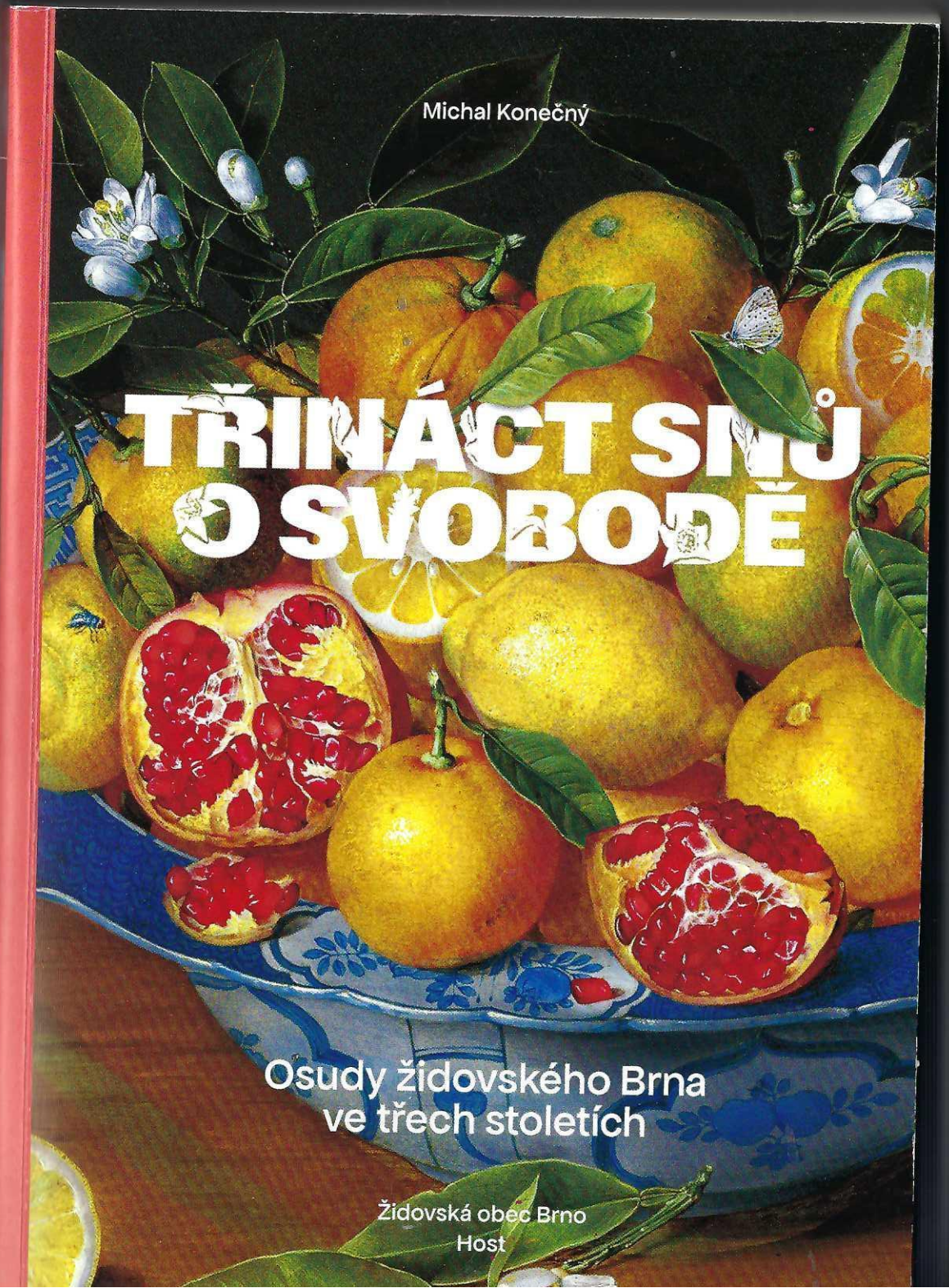
Michal Konečný
TŘINÁCT SNŮ O SVOBODĚ
Osudy židovského Brna ve třech stoletích
Židovská obec Brno
Host

V červenci roku 1889 bylo v Brně dusno. Obvykle zářící slunce vypadalo jen jako rozostřené bílé kolo za mohutnými mraky, do kterých neúprosně stoupal dým z desítek továrních komínů. Místo deště prostupovalo ulicemi města čím dál větší ulepené horko. Utéct před ním nebylo kam. Protivné letní počasí však nebylo to nejhorší. Dusno totiž zuřilo i mezi lidmi. Zase, a kdoví pokolikáté už, se vzbouřili dělníci brněnských továren. Hulákali ve fabrikách a stále dokola požadovali vyšší mzdy, kratší pracovní dobu, méně hluku, prachu a špíny a bůhvíjaké výhody. Vůdci povstání hrozili stávkou a chystali hromadné výpovědi. Když to nejde s pány továrníky po dobrém, tak se to udělá hezky zostra! Však on těm buržoustům nějaký ten milion v bance chybět nebude. Když se nechtějí s dělníky rozdělit o peníze, které jim podle soudruha Marxe právem náleží, komu také jinému, že ano, nebudou mít nic. Páni fabrikanti si můžou volat četníky i vojsko, ale stejně jim to nebude nic platné. Bez dělníků se dříve nebo později neobejdou. A hotovo. Fabričního lidu nebo rukodělníků, jak se tehdy ženám a mužům pracujícím v brněnských textilních továrnách říkalo, se před brány továren a do ulic nahrnulo tolik, že se toho začalo bát celé Brno. Kdoví, jak toto skončí!

Po dělnicích a dělnících se proto sešli i majitelé továren a společně se radili několik hodin. Aby trochu uklidnili nepokoje a zároveň si zachovali tvář, rozhodli, že dvanáct továrníků vytvoří výbor, který se bude s dělníky *„raditi o odstranění případných zlořádů a o návrzích mírného zlepšení mzdy v jednotlivých odděleních, v nichž je takové polepšení oprávněno a pokud jednotná mzda za stejný výkon dá se připustiti“*. Mezi pány vyjednávači zasedl baron Karl Offermann, majitel barvírny Ernst Czernotzky a továrník Franz Kusy. Více křesťanů se nenašlo. Všichni ostatní, tedy továrníci Karl Löw, Rudolf Löw-Beer, Simon Strakosch, Eduard a Gustav Kafkové, Adolf Weinberger, Albert Stössel a Eduard Balatsch, byli původem Židé. Jejich převaha ve vyjednávacím výboru názorně ukazovala, kdo v Brně skutečně založil a ovládal slavný moravský Manchester. Mezi majiteli továren zasedl ve výboru i Arnold Skutetzky. Jeho majetek ani význam se představitelům tak významných

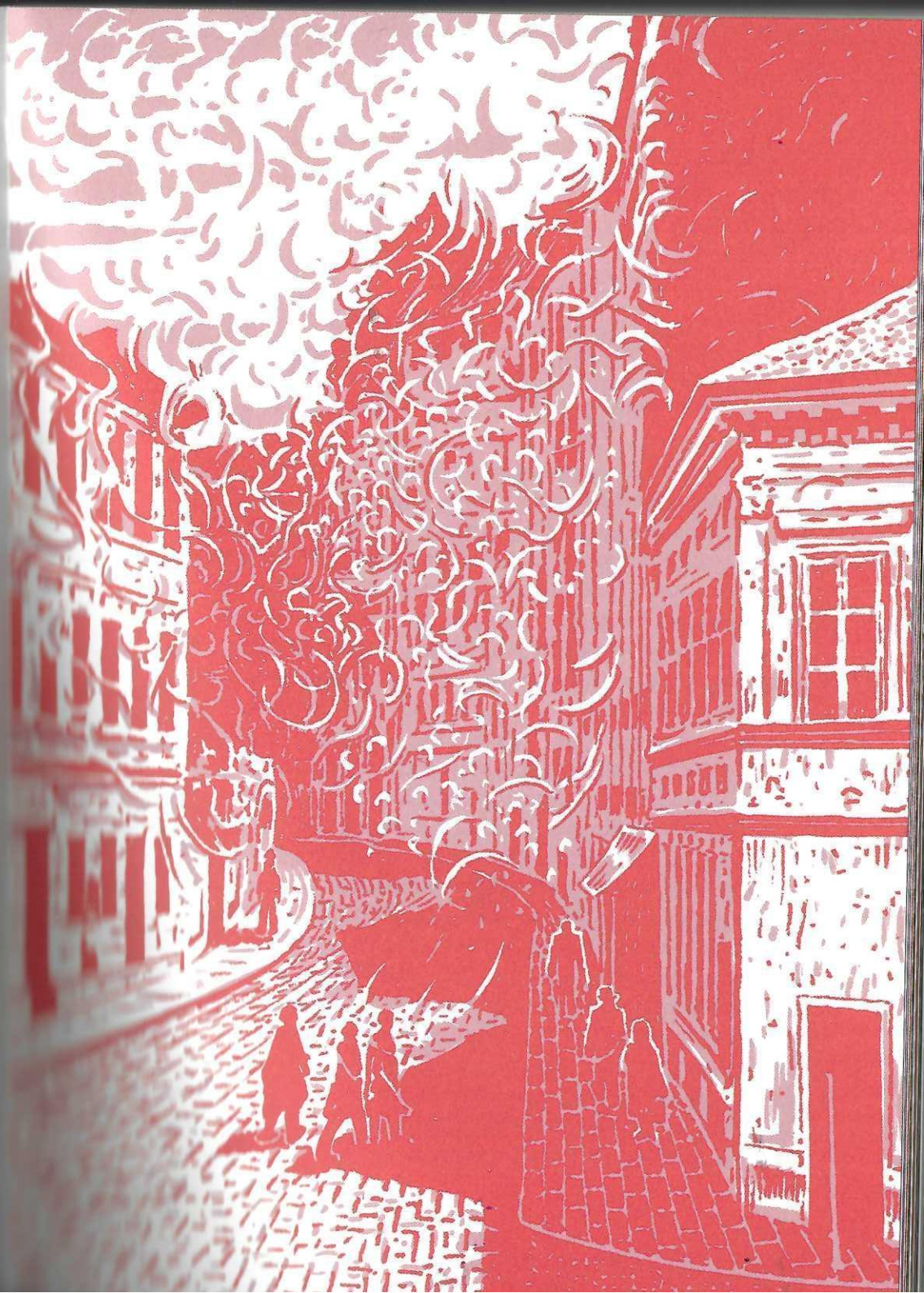

podnikatelských dynastií, jako byli Löw-Beerové, Kafkové nebo Strakoschové, nemohl rovnat, navzdory tomu to byl právě on, kdo po sobě v Brně zanechal nesmazatelnou stopu.

Arnold Skutetzky se narodil na konci prosince 1850 v Lomnici kousek od Tišnova. Do krásného barokního městečka, obklopeného vzdouvajícími se svahy Českomoravské vrchoviny, přizvala první židovské rodiny už na začátku 18. století zdejší hrabata z rodu Serényiových. Lomničtí Židé se věnovali obchodu, hlavně pak obchodu s vlnou a vlněnými látkami, které vykupovali od místních tkalců. Podnikání s textilem zůstalo osudem mnohých z nich i po několik generací. Věnoval se mu také Arnoldův otec Ignaz, jemuž se dařilo natolik, že si v Lomnici pronajal i palírnu na výrobu kořalek.

V roce 1859 prohrálo rakouské císařství válku v Itálii a všichni očekávali velké politické změny. Zanedlouho se musel František Josef I. dělit o moc s parlamentem a vládou, vznikla nová ústava a ke svým právům se halasně začali hlásit i Židé. Ignaz Skutetzky na nic nečekal. Kdo dřív přijde, ten dřív mele! Domluvil se proto se zámožnými lomnickými přáteli Bernhardem Engelem a Simonem Haasem a společně založili firmu na výrobu vlněného zboží Bernhard Engel & Comp. Zůstat stranou všech obchodů v Lomnici, kam navíc nevedla dráha, nemělo smysl. Nově založená firma proto rozjela své stroje roku 1863 na brněnském Cejlu. Podobně začali v šedesátých letech 19. století uvažovat téměř všichni podnikaví Židé a ze stěhování do velkých měst se stala doslova přílivová vlna. Malá městečka, která byla domovem moravských Židů po staletí, se tak pomalu vylidňovala a jejich obyvatelé v nich zůstávali často jen díky peněžní podpoře brněnské židovské obce.

Brno přineslo nečekané možnosti Ignazi Skutetzkému i jeho rodině. Syn Arnold mohl navštěvovat reálné gymnázium, kde jej vyučoval slavný Gregor Mendel, a později začal chodit na Obchodní akademii v Praze. Hlavní město českého království na něj udělalo velký dojem. Chodil po památkách, navštěvoval výstavy i přednášky, ale nejvíce ho zaujal lékař, v jehož domě bydlel jako podnájemník. Doktor vlastnil obrovskou sbírku medailí a mincí, o kterých dokázal dlouho a zajímavě vyprávět. Arnolda Skutetzkého taková vášeň nadchla. O umění se začal zajímat o to víc.

Po návratu na Moravu pracoval v továrně svého otce, která schopného mladého muže začala posílat na obchodní cesty do zahraničí. Arnold nejdříve podnikl výpravu do Paříže, kde kromě nabízení látek a podepisování smluv obešel snad všechny důležité památky, muzea a galerie. Podobně se procházel také velkými městy v Rakousku, Německu, Švýcarsku a Itálii. Čím dál častěji navštěvoval rovněž obchody se starožitnostmi, ale na nákupy drahých obrazů prozatím neměl peníze. Snažil se tedy získat alespoň levnější a podle svého úsudku stejně zajímavé a krásné grafické listy. O něco později začal sbírat kresby.

Založit sbírku kreseb není nic jednoduchého. Poznat jejich autora chce velké znalosti, vkus a odvahu. Kresby malířům často sloužily jako přípravné práce k obrazům. Na některé diváky proto mohou působit jako chumel čar a tvarů bez ladu a skladu, z nichž se dá jen stěží rozeznat, co že to malíř vlastně kreslil. Do krásy obrazů starých mistrů mají daleko a jen opravdový znalec ve všech těch tazích, liniích a šrafování pozná dílo sebevědomého umělce. Každý sběratel nadělá ze začátku spoustu chyb. Nechá se nachytat padělky nebo kopiemi a potká celé zástupy nejrůznějších podvodníků. Postupem času ale získá vkus a takové znalosti, že jej zvou k posuzování těžko přístupných prací a jeho vlastní nákupy provází stejná jistota a schopnosti, jaká vedou ruce nejlepších umělců. K takovým sběratelům se postupně propracoval i Arnold Skutetzky. Ve svých pamětech vzpomínal,

že první kresby nakoupil u jednoho starožitníka v Benátkách. Kresby nejdříve nakupoval kvůli příznivé ceně, ale zanedlouho je měl mnohem raději než obrazy. Postupoval jako skutečný sběratel. O nákupech a všech získaných uměleckých dílech si pečlivě vedl deník, z něhož jasně vyplývá, jakým kresbám věnoval největší pozornost. Zajímali ho hlavně evropští umělci renesance a baroka, malíři a kreslíři z Itálie, Nizozemí, Německa a Rakouska, neváhal však kupovat ani díla od moderních malířů nebo naopak zaměřit svou pozornost na těch nemnoho kreseb pocházejících od mistrů evropského středověku.

K tomu, aby mohl vytvořit skutečně velkou sbírku, potřeboval peníze. Za finanční podpory svého otce a bratra Viktora, vlastnícího podíly v několika brněnských textilních továrnách, proto založil v Rajhradu svou vlastní firmu na výrobu plstěného zboží a klobouků. Podnik pod názvem Gross Raigerner Filzwaren und Hutfabrik pod Skutetzkého vedením vzkvétal a peníze se po nějaké době jen hrnuly. Továrna vyvážela zboží do celého Rakouska-Uherska, ale zásobovala také zahraniční trhy, zejména pak Anglii. Arnold Skutetzky měl velké štěstí ve své manželce Berthě, pocházející z bohaté židovské podnikatelské rodiny Redlichů. Umění milovala stejně jako Arnold. O nákupech se s manželem často radila a rodinnou uměleckou sbírku rozšířila o desítky portrétních miniatur převážně vídeňských malířů 18. a 19. století. Dostatek prostředků umožnil Skutetzkému nakupovat i jiné umělecké předměty než kresby. Zajímal ho porcelán, nashromáždil velkou sbírku medailí i mincí, a nakonec začal kupovat také obrazy. Z jeho rajhradského sídla se postupně stávala rozsáhlá soukromá galerie navštěvovaná milovníky umění z celé monarchie. Její proslulost byla taková, že majitel vyslyšel přání vídeňského historika umění a zároveň ředitele brněnského Uměleckoprůmyslového muzea a svou skvostnou sbírku kreseb zpřístupnil veřejnosti. Snad právě při této příležitosti jej napadlo, že jeho nákupy by měly patřit všem. Skutetzky o tomto šťastném období svého života napsal: *„[...] v těchto letech bylo snadné oddat se své sběratelské horlivosti, kdy jsem získal spoustu drobných olejomaleb od starých mistrů. Ceny byly v té době velmi*

příznivé, protože bylo málo sběratelů a nejbohatší nabídka. Naše obývací a společenské místnosti zdobilo více než sto obrazů.“

Idylický a šťastný život rodiny plný cest a výletů po Evropě přerušila roku 1900 tragédie. V necelých osmnácti letech zemřela manželům Skutetzkým jediná dcera Terezie. Majitel obrazů, který tak rád vítal hosty a provázel je sbírkou, se s manželkou uzavřel ve smutné samotě. Umělecká díla sice kupoval dál, ale dřívější radost vyprchala. Tak jako celé monarchie se jej dotklo vypuknutí první světové války, která přerušila obchodní kontakty firmy, a nakonec vedla ke krachu jeho továrny. Stárnoucí podnikatel čelil antisemitským útokům a pak i hrozbě finančního úpadku. Protože neměl potomky a představa, že se jeho sbírka dostane do majetku kdovíkoho, rozhodl se ji nabídnout Zemi moravskoslezské. Ve smlouvě si však vyhradil právo, že některá z jeho nejmilejších děl zůstanou v jeho majetku až do konce života. Souhlasil na oplátku s tím, že tato díla ve vybraných dnech zpřístupní nejširší veřejnosti, nejen přátelům či znalcům, a sám bude po sbírce provázet.

Z tohoto důvodu opustil Rajhrad a zakoupil zámek v Řečkovicích na předměstí Brna, kde strávil zbytek života. Se samotným prodejem se to ovšem táhlo. Skutetzky požadoval za sbírku závratnou částku výrazně přesahující milion korun československých, což se jevilo nad možnosti státu. Rozhodně to nedělal z důvodů nějakého obohacení. Jako známý sběratel, oblíbený evropskými historiky umění, člen Moravského uměleckého spolku a Německé společnosti pro vědu a umění v Brně hodlal všechny získané peníze rozdělit na tři části. Z těch měl vzniknout fond na podporu vědeckých, kulturních a sociálních projektů českých, německých a židovských spolků z Brna. Slibované peníze však do konce svého života nezískal. Po jeho smrti v roce 1936 trvalo ještě téměř další rok, než na nátlak veřejnosti Země moravskoslezská požadovanou částku uhradila, a celá sbírka tak přešla do majetku současné Moravské galerie v Brně. Jen kreseb, mezi nimiž jsou zastoupena díla těch největších evropských malířů, se ve sbírkách galerie nachází přes devět set. I když s potížemi, touha Arnolda Skutetzkého se nakonec vyplnila. Jeho milovaná sbírka zůstala pohromadě a přístupná veřejnosti. Jeho úsilí tak tvoří podstatnou a velmi důležitou část kulturního dědictví země dodnes.

Arnold Skutetzky nebyl jediným podnikatelem židovského původu, který své prostředky věnoval na nákup uměleckých děl nebo na podporu umělců. Významnou částí sbírky umění Moravské galerie jsou například skvělá plátna zakoupená dalším bohatým majitelem textilní továrny a banky Heinrichem Gomperzem během druhé poloviny 19. století. Obrazy, sochy, grafické listy či mince by však milovníci umění nalezli na začátku 20. století také na sídlech podnikatelských rodin Löw-Beerů, Kafků, Engelsmannů či v bytě malíře, grafika, medailéra a sběratele orientálního umění Viktora Oppenheimera. Většina z těchto sbírek však vzala zasvé během nacistické okupace a následných let komunistické totality. Ostatně z prostředků brněnských textilních továren židovských majitelů vznikla i celá řada zajímavé architektury v čele se slavnou vilou Tugendhat, zapsanou roku 2001 na seznam světového kulturního dědictví UNESCO.

Arnold Skutetzky v zahradě
svého zámku v Brně-Řečkovicích
ve dvacátých letech 20. století